Mikulášek, Alexej

Místo recenze...

Opera Slavica. 2003, vol. 13, iss. 1, pp. 39-42

ISSN 1211-7676

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/117695
Access Date: 29. 11. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

* RECENZE *

Místo recenze...

Slovensko-české vzťahy a súvislosti (zborník prác z medzinárodnej vedeckej konferencie). Věd. red. J. Hvišč. T.R.I.Médium, Bratislava 2000, 266 str.

Výsledkem setkání českých a slovenských badatelů v oboru česko-slovenských jazykových a literárních vztahů, českých slovakistů, slovenských bohemistů, ale zvláště slavistů v Brně se staly tři podnětné sborníky, které dokumentovaly stav československého literárního kontextu po rozpadu federace. Nesly titul *Brněnská slovakistika a česko-slovenské vztahy* (1998), *Slovakistika v české slavistice* (1999) a *Česko-slovenská vzájemnost a nevzájemnost* (2000). Všechny tři vyšly péčí Ústavu slavistiky Masarykovy univerzity; jejich hlavním editorem (či koeditorem) byl slavista, rusista a slavoanglista Ivo Pospíšil, zdůrazňující ve svých příspěvcích vždy novou kvalitu česko-slovenských vztahů, existenci slovakistiky v rámci specificky slavistického, resp. středoevropského, resp. celoevropského srovnávacího studia literárního a kulturního. Na tyto počiny navázalo i setkání v Bratislavě v říjnu roku 2000, jehož výsledkem se stal rovněž sborník nazvaný *Slovensko-české vzťahy a súvislosti*. Iniciátory a organizátory této akce byly Katedra slovanských filológií FiF UK v Bratislavě ve spolupráci s Ústavem slavistiky FFMU v Brně, Slovenskou radou Združenia slovanskej vzájomnosti a Společností přátel národů východu.

Sborník je projevem pokračující snahy nově definovat kvalitu česko-slovenských a slovensko-českých vztahů, a to v komparatistickém rámci, ovšem nutně specifickém, daném vědomím výjimečnosti vztahů obou kulturních celků, specifičností daných jazykovou blízkostí, kulturními paralelami, vlivy a spoluprací, byvší existencí společného státu obou národů atp. Nelze mu vyčítat ani federalistickou nostalgii a ressentiment (respektuje daný stav), ani jednostranné a nekritické akcentování národní výlučnosti a vývojové „převahy", jíž se maskuje nacionalismus. Příspěvky jsou věcné, střízlivé, korektní a zdrženlivě pragmatické, což je ovšem „spodní tón" většiny referátů publikovaných i v „brněnských" sbornících. Mají nesporně akademickou hodnotu, v čemž spočívá jejich přednost – i omezení. Pojímáme-li naši úvahu polemicky, činíme tak samozřejmě s vědomím serióznosti nastoupené cesty, která si žádá (legitimizuje) pluralitu přístupů.

Cíl konference definoval Josef Hvišč, vědecký redaktor svazku, jako *„potrebu doplniť, kompletizovať, áno, aj korigovať a znovu interpretovať vývin vzťahov v súvislostiach vyplývajúcich z nových možností a potrieb teoretického i pragmatického myslenia"* (s. 7). Příspěvky se mu – v závěrečné studii psané společně s I. Pospíšilem nazvané *K otázke slovanskej a európskej sebareflexie* – jeví jako přípravné sondy, jako *„orientačný prieskum terénu"* (s. 242). Formuluje několik metodologických zásad komparatistického studia, tedy nutnost chápat vztahy jako *„otvorený systém v systéme"*, jako

součást aktivní mezinárodní spolupráce, nabízející možnost „*prieniku do medzinárodných vedecko-výskumných štruktúr*" a současně „*pomocou foriem komparácie definovať, diferencovať, objasňovať a znovu formulovať národné špecifiká*" (s. 243) literárního procesu. Proti tomu nelze nic namítat, je-li bádání rozšířeno na kontext obecně slovanský a evropský. Jak dodává Ivo Pospíšil, je možné akceptovat „*polské pojetí slovanství jako evropanství*" (s. 245), neomezené toliko na tzv. západoevropské hodnoty. „*Skrze kategorii středoevropanství se slovanské kultury stávají integrální součástí evropského jádra s přesahy k západní a jižní Evropě, stejně jako jižní Slované na Balkáně vytvářejí most k mediteránnosti a východní Slované, zejména Rusové, k asijským kulturním celkům,*" (s. 246), píše Pospíšil v duchu premisy Z. Mathausera, definujícího „slovanství jako přesah", v závislosti na Mathauserově semiotickém výzkumu znaku a symbolu.

Sborník respektuje status quo. Přispěvatelé pak nejednou vycházejí z toho, že mezinárodní, byť nadstandardní, česko-slovenské kulturní vztahy jsou utvářeny jako „*samopohyb*" (J. Hvišč), který nelze naprogramovat, vynutit, urychlit (tedy ani zpomalit). Je to jen jednostranně platný postulát, protože kulturní vývoj a jeho dynamika jsou velmi odvislé od procesů celospolečenských (od ekonomických až po mocensko-politické). Občanská válka v bývalé Jugoslávii, ústící až v bombardovací „misi" států NATO – domněle humanistickou, „humanitární" – nebyla výsledkem „samopohybu", rovněž tak rozpad československé federace, jen zdánlivě „automatický" a „přirozený". Rovněž tak je sporné tvrzení, že „socialismus" určoval pouze „kvantitu" slovensko-českých vztahů, nikoli kvalitu, danou jen a pouze „*potrebami a možnosťami vzájomných kontaktov*" (J. Hvišč, s. 241). V kvantitě – měřené počtem překladů, nákladem knižního titulu, výpůjčkami ve školních i veřejných knihovnách, školní vychovatelskou praxí, společnou televizí, ale i prostým studiem slovakistiky na vysokých školách humanitního typu v českých zemích a bohemistiky na Slovensku., zde všude se zrcadlí kvalita, aktuální nebo alespoň potenciální stupeň porozumění a vzájemného obohacení, soubor funkcí meziliterárního procesu – a tak „nadstandardního", jakým jen československý, dokonce československý (nevyhýbejme se tomuto pojmu, nemá jen čechoslovakistický obsah a musí být rovněž nově definován) může být. Nepochybujeme-li o kulturním celku slovanských jazyků a literatur, nepochybujme ani o celku československém a československém, a to v dimenzi nejen geografické a státoprávní. Fakt, že český nacionalismus (ba šovinismus) hleděl na Slováky jako na barbary z Východu nebo v lepším případě jako na mladší bratry, jež je třeba poučovat, verbálně korigovat a usměrňovat, není interpretačně směrodatný pro celek kulturních vztahů, pro jejich kvalitu. Potřebu národně-emancipačního dovršení slovenského národa můžeme jistě vnímat jako přirozenou, danou „samopohybem" moderního národního celku (resp. zájmů jeho hegemonních vrstev, na české straně kalkulem ekonomických elit a mocenských zájmů sousedního Německa). Je ovšem doprovázena potřebou, stejně objektivní a „zákonitou", ale právě opačnou, totiž integrační, reflektovanou jednou jako partnerská spolupráce, podruhé jako kompenzace, potřetí jako most k dalšímu kulturnímu okruhu, např. německému či francouzskému.

Většinu textů spojuje myšlenka autonomnosti slovenské literární kultury. Myšlenka správná a nezpochybnitelná, nezpochybňovaná ovšem ani většinou marxisticky orientovaných badatelů (slovakistů) poválečných. Problematické je však zdůvodňování

její svébytnosti jako ne-českosti, v opozici proti tzv. čechoslovakistickému modelu. Domnívám se, že slovenská literatura má takovou tradici a takové literární osobnosti (za všechny připomeneme jen Milana Rúfuse, navrhovaného mj. Spolkem slovenských spisovatelů i Unií českých spisovatelů na nositele Nobelovy ceny za literaturu), že takovéto vyhraňování nepotřebuje. Je doprovodným aspektem národního obrození, nikoli vyspělého konstituovaného literárního celku, kterým – opakuji – slovenská literatura nesporně byla a zůstává. Podle významného badatele Cyrila Krause je možno vysledovat v česko-slovenských vztazích *„istú konštantu: kým v Česku su určujúce integrujúce tendencie, na Slovensku diferenciačné"* (s. 84), jakkoli *„na Slovensku bolo viac prívržencov integrujúcich tendencií, než v Čechách diferenciačných"* (tamt.). Z hlediska různých akcentů národního vědomí a povědomí spisovatelů, vyjádřených vesměs mimo prostor uměleckého díla, má možná statisticky pravdu. Odhlédněme od nacionálních interpretací a pocitů účastníků historického literárního procesu, a náhle uvidíme potřebu integrovat do slovenské literatury řadu podnětů českých nebo českou literaturou zprostředkovaných. Potřebu uvědomovanou i pociťovanou. Totéž platí o literatuře české, jakkoli zvláště po Listopadu se v mimoliterárních kruzích „hrála" protislovenská nota, vyjadřovaná dokonce emfaticky a primitivně. Vzato do důsledků, i přes nacionální animozitu vyvrcholivší nacistickým pokusem o genocidu českého národa v době 2. světové války, byly velmi silné umělecké kontakty a kulturní výměna česko-německá, příp. česko-rakouská. Praha byla město tří kultur (česko-židovsko-německé) s dominující tradicí českou (bohemizující), podíl kultury čtvrté, slovenské, případně i páté, ruské, je předmětem zvláště slavistického i rusistického studia. Kontakty, vlivy, impulsy, paralely, asimilace a disimilace by mohly, resp. musely pokrýt interpretační prostor celého literárního procesu, jak ostatně Kraus a mnozí další jinak zřetelně dokládají.

Jako zcela zavádějící se mi jeví tvrzení, že po listopadu 1989 se *„pre literatúru /.../ vytvorili optimálne podmienky"*. V české literární praxi *„sloboda umeleckej tvorby"* znamenala, že se ocitla v područí tržní či nadační diktatury. Samozřejmě nelze obhajovat cenzuru ideovou, nelze však přehlížet ani cenzuru ekonomickou, popř. ekonomicko-ideologickou. Svědčí o tom mj. i na Slovensku publikované prohlášení Unie českých spisovatelů (*Literárny týždenník* 15, 2002, č. 4, s. 5). Z tohoto hlediska se zdá, že podmínky publikační jsou na Slovensku důstojnější než v zemích českých, zvláště co se týče subvenčních pravidel. Na Slovensku nalézaly a nalézají útočiště osobnosti nepohodlné pro poměry domácí, české. Z nejznámějších připomeňme jen J. Mukařovského, Z. Mathausera nebo E. Bondyho.

Inspirativněji pro současný i budoucí slovensko-český kontext, kontext definovaný pracovně a partnersky, vyznívá – podle mého názoru – zjištění Andreje Červeňáka o tom, že *„českí slavisti sa stávajú akoby súčasťou slovenskej literárnej rusistiky"* a spojujícím článkem *„sa stáva ruská literatúra a kultúra"*, a to *„svojim antropocentrizmom, morálnym imperatívom, pocitom bolesti a utrpenia pred tvárou akéhokoľvek a kdekoľvek ponižovaného človeka"* (s. 79). Červeňák přitom funkčně rozvíjí a doplňuje Pospíšilovy vývody ze studie *Slovenský literárněvědný trojúhelník: komparatistika, genologie – translatologie* (1998), a to o teleologické aktivity. Na tuto studii jakoby navazoval i příspěvek Marie Kusé (*Preklad v česko-slovenských súvislostiach, II*, s. 141-152). Badatelka mj. konfrontuje český a slovenský překlad ruského textu, románu Venedikta Jerofejeva *Moskva-Petuški* a ukazuje, že *„slovenský preklad je presnejší a*

neposúva text" (s. 148); její zjištění je v souladu i s analýzami četných podobných překladů, překladů neodborných, motivovaných spíše finančními zájmy nakladatelství než potřebou zprostředkovat českému publiku hodnoty originálu. Plodným výsledkem místy až minuciózního komparativního úsilí je studie Josefa Hvišče *Poľsko-český základ Palárikovej hry Dobrodružstvo pri obžinkoch* (s. 112-121), podobně jako analytické připomenutí dvojí podoby cestopisné práce J. M. Hurbana *Cesta Slowáka ke Bratrům Slawenským na Moravě a w Čechách* ve studii Petera Káši *K Hurbanovmu 'Dvojobrazu' Moravy a Čiech v roku 1839* (s. 97-100), ukazující dvojí vědomí, reflexi slovensko-českých vztahů – její podobu veřejnou a neveřejnou, autocenzurovanou a necenzurovanou. Připomeňme ještě esej Miloše Tomčíka *Seifertove mimovoľné reflexie o medzivojnovej literatúre* (s. 23-29) nebo studii Ivana Dorovského *Přínos a úskalí biliterárnosti (nejen česko-slovenské)*, mylně ztotožňující jazyk díla s jeho příslušností k určité národní literatuře. Dorovský považuje za biliterární (příp. polyliterární) jen „*takové tvůrce, kteří píšou svá díla ve dvou (nebo dokonce v několika) různých národních jazycích*" (s. 34). Z tohoto pohledu by však existoval jen literární celek česko-německý nebo slovensko-německý (analyzovaný např. Vierou Glosíkovou), nikoli česko-židovský či slovensko-židovský, případně německo-židovský; vždyť mnozí židovští autoři používali češtinu či němčinu, aniž by rezignovali za své židovství (a současně – vedle židovské kultury – i na příslušnost k české či česko-německé kulturní tradici). Současně však uznává fakt literatury působící v diaspoře (s. 34) a tvorbu v tzv. oficiálním jazyce (s. 32).

Znakem sborníku je značná heterogenita příspěvků, literárních i jazykovědných. Je běžným, doprovodným příznakem podobných konferenčních akcí. Slovenské příspěvky nejednou zdůrazňují právě slovenskou kulturní autonomii, místy jakoby ji znovu obhajovaly, české ji předpokládají jako vědecký fakt, ale slovensko-český (potažmo česko-slovenský) kontext konkrétněji ani hlouběji nespecifikují. Škoda, jde opravdu spíše o „sondy" a „přípravné studie", jakkoli např. příspěvek Slavomíra Wollmana *Historická dimenzia slovensko-českých vzťahov a súvislostí* (s. 15-22) přispívá k pojmové precizaci podobně jako k precizaci interpretační studie Miloše Zelenky *Albert Pražák a otázky česko-slovenské vzájemnosti* (s. 61-73). Jako celek sborník minimálně naznačuje nejen potřebu nové interpretace česko-slovenských a slovensko-českých vztahů, ale i literárního celku, který zakládají. Nově definovat pojem „vzájemnost" jako faktu vzájemné literárně kulturní potřebnosti a užitečnosti na principu „rovný s rovným", který nemusí být v tom či onom historickém okamžiku aktuálně pociťován a všemi (nebo alespoň většinou) respektován. Vyvolává řadu domněnek, např. o pojmu „československé literatury" jako jevu nejen teritoriálně a státoprávně historického, dokonce perfidně čechoslovakistického, ale právě jako literárně komparatistického celku mimořádné kvality a potenciality. Zvláště o fenoménu „slovenského vědomí české kultury" a „českého vědomí kultury slovenské" ve středoevropském či slovanském kulturním prostoru. Situace by se ještě „zkomplikovala" uznáním faktu moravské literatury. Proto jeho vydání vítám, jakkoli současně vyvolávám diskusi o jevech diskutabilních. Neprávem?

Alexej Mikulášek